

Paweł Witkowski

Celebracja sakramentu pokuty i nabożeństwo pokutne w rekolekcjach dla młodzieży

Łódzkie Studia Teologiczne 25/3, 159-171

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ WITKOWSKI
Katolicki Uniwersytet Lubelski

CELEBRACJA SAKRAMENTU POKUTY I NABOŻEŃSTWO POKUTNE W REKOLEKCJACH DLA MŁODZIEŻY

Słowa kluczowe: sakrament pokuty i pojednania, nabożeństwo pokutne, obrzędy pokuty, rekolekcje, młodzież

1. Wprowadzenie. 2. Celebracja sakramentu pokuty w posoborowych *Obrzędach pokuty*. 3. Celebracja sakramentu pokuty w posoborowych *Obrzędach pokuty*. 4. Dostosowanie obrzędów pokuty i wzorów nabożeństw pokutnych dla młodzieży. 5. Tematyka homilii podczas celebracji dla młodzieży

1. WPROWADZENIE

W 1974 r. promulgowano edycję typiczną odnowionych *Obrzędów sakramentu pokuty*¹, a w 1981 r. ukazało się ich polskie wydanie – *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*². Nie zyskały one jednak szerokiego zastosowania w praktyce duszpasterskiej, tak jakby można tego oczekiwać ze względu na ich wielką wartość. Zawierają bowiem wiele ważnych tekstów – liturgii sakramentu pokuty i pojednania oraz wzory nabożeństw pokutnych. Przedstawiają one owoc pogłębionej refleksji teologicznej i udział w tych celebracjach prowadzi do kształtowania właściwego ducha pokuty. W niniejszym artykule zostaną najpierw przywołane ważniejsze założenia dotyczące wspólnotowej celebracji sakramentu pokuty i pojednania oraz nabożeństw pokutnych, wynikające z polskich *Obrzędów pokuty*, jak i opracowań na ich temat. Na tym tle będą przedstawione możliwości zastosowania wspomnianych celebracji w ramach rekolekcji dla młodzieży. Możliwości takie są jak najbardziej realne i już realizowane, o czym świadczy praktyka własna autora i innych duszpasterzy.

¹ *Ordo paenitentiae*, Edytio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1974.

² *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1996 [dalej: OP].

2. CELEBRACJA SAKRAMENTU POKUTY W POSOBOROWYCH OBRZĘDACH POKUTY

Posoborowe *Obrzędy pokuty (Ordo Paenitentiae)* – zgodnie z zaleceniem Konstytucji o liturgii świętej – zostały tak przygotowane, by jaśniej wyrażały naturę i skutek sakramentu pokuty³ oraz by wierni lepiej mogli rozumieć jego działanie⁴. Intencją Soboru było przywracanie równowagi między wspólnotowym przeżywaniem praktyk pokuty a jej wymiarem indywidualnym i ekspiacyjnym⁵. W odnowionym ich ujęciu jednym z wyraźnie podkreślonych wymiarów tego sakramentu jest jego aspekt społeczny⁶. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne *Obrzędów pokuty* kilkakrotnie wspomina o jednaniu z Kościołem, któremu, grzesząc, zadajemy ranę⁷; o tym, że grzech jednego wiernego szkodzi także wszystkim⁸. Dlatego wierni także „w pełnieniu pokuty wspomagają się wzajemnie”⁹. Właściwe zadośćuczynienie, jakim jest modlitwa, wyrzeczenie, a przede wszystkim usługi oddawane bliźnim i uczynki miłosierdzia, również jasno pokazuje, że grzech i jego odpuszczenie mają charakter społeczny¹⁰.

Trzy pierwsze rozdziały *Obrzędów pokuty* wskazują kolejno na trzy proponowane formy sprawowania sakramentu pokuty i pojednania. Pierwsza – *Obrzęd pojednania jednego penitenta*, druga – *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*. Obie formy na równi są uznawane za zwyczajny sposób sprawowania obrzędu¹¹. Trzecia zaś – nadzwyczajna – to *Obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem*. Forma ta nie jest pozostawiona wolnemu wyborowi, lecz korzystanie z niej podlega specjalnym przepisom¹², sformułowanym w Kodeksie Prawa Kanonicznego¹³. W czwartym rozdziale zostały zamieszczone, oprócz czytań biblijnych, różne teksty używane w *Obrzędzie pojednania jednego penitenta* oraz w *Obrzędzie pojednania wielu penitentów*¹⁴. W rytuale zamieszczono także trzy dodatki. Pierwszy dotyczy uwolnienia od cenzur i dyspensy od nieprawidłowości¹⁵. Dru-

³ Por. *Konstytucja o liturgii świętej*, nr 72, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Tekst polski, Nowe tłumaczenie, Poznań: Pallottinum, 2002 [dalej: KL].

⁴ Por. Kongregacja Kultu Bożego, *Dekret*, OP, 7–9.

⁵ Por. P. Petryk, *Formacyjny walor pokuty*, RT 54 (2007) nr 8, 269.

⁶ Por. tamże.

⁷ Por. OP, 4; *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Poznań: Pallottinum, 2002, 104–163, nr 11.

⁸ Por. OP, 5.

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. OP, 18.

¹¹ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja Reconciliatio et paenitentia* (2 XII 1984) [dalej: ReP], nr 32.

¹² Tamże.

¹³ Por. KPK 961–963; por. D. Brzeziński, *Duszpasterstwo pokuty i pojednania w świetle Adhortacji apostolskiej Jana Pawła II „Reconciliatio et paenitentia”*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2009, 330.

¹⁴ Por. OP, 69–222.

¹⁵ Por. OP, Dodatek I, nr 1–3.

gi podaje dziewięć wzorów nabożeństw pokutnych¹⁶. W trzecim znajdziemy trzy wzory rachunku sumienia¹⁷.

Już z samego *Wprowadzenia teologicznego i pastoralnego* wynika, że zrozumieniu społecznego charakteru grzechu, jak i jego odpuszczeniu, najlepiej może się przysłużyć druga z form sprawowania sakramentu pokuty – obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem oraz praktyka nabożeństw pokutnych¹⁸. Pozwala na to zwłaszcza część przygotowawcza drugiej formy obrzędów sakramentu pokuty, gdyż w szczytowym akcie sakramentalnym – jak podkreśla Jan Paweł II – i tak przechodzi w pierwszą formę, indywidualnej spowiedzi i rozgrzeszenia¹⁹. Oczywiście druga forma *Obrzędów* jest czymś więcej niż tylko wspólnym przygotowaniem do sakramentu pokuty²⁰.

Jan Paweł II w Adhortacji *Reconciliatio et paenitentia* zaznacza, że „wyznanie grzechów winno być zwyczajnie indywidualne, a nie zbiorowe, tak jak grzech jest faktem głęboko osobistym”²¹. Wspólnotowa celebrowanie sakramentu pokuty zachowuje indywidualne wyznanie grzechów oraz rozgrzeszenie, jak już o tym mówi nazwa tej formy spowiedzi. Spowiedź pozostaje publiczna jedynie w sensie zaistnienia faktu spowiedzi. Równocześnie jednak to wyznanie wyrwa niejako grzech z tajników serca, a zatem z czysto prywatnego kręgu jednostki, uwydatniając również jego charakter społeczny, gdyż poprzez szafarza pokuty: „sama Wspólnota kościelna, zraniona przez grzech, przyjmuje na nowo skruszonego grzesznika, który otrzymał przebaczenie”²². Pozostałe znaki składające się na celebrowanie nie są czymś zupełnie nowym, część z nich odnajdziemy również w obrzędzie pojednania jednego penitenta. Tu jednak, po przełożeniu na język wspólnoty, są wyraźnie rozwinięte i lepiej ukazują kościelną naturę pokuty²³. Innymi słowy, *novum* tej formy obrzędów stanowi osobiste zaangażowanie we wspólnotowe nawrócenie²⁴. Aby to lepiej uwiarygodnić, należy prześledzić przebieg obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem.

Do obrzędów wstępnych należy śpiew towarzyszący wejściu kapłana do kościoła oraz pozdrowienie, którym przewodniczący liturgii oznajmia wspólnocie obecność Pana²⁵. Niezrozumiałe jest, dlaczego w obrzędzie nie ma wzmianki o znaku krzyża, którym rozpoczyna się większość celebrowania i czego domagałaby się analogia do obrzędu pojednania jednego penitenta. Po pozdrowieniu następuje

¹⁶ Por. OP, Dodatek II, nr 1–73.

¹⁷ Por. OP, Dodatek III, nr 1–3.

¹⁸ Por. OP, 22, 36.

¹⁹ Por. ReP, 32.

²⁰ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 3: *Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań: Pallottinum, 1992, 121.

²¹ ReP, 31.

²² Por. tamże.

²³ Por. OP, 22.

²⁴ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, dz.cyt., t. 3, 121.

²⁵ Por. OP 49–50; D. Kwiatkowski, *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, w: *Victimae paschali laudes*, red. J. Kumala, Licheń Stary: Salvatoris Mater, 2012, 179.

modlitwa przewodniczącego podobna w swojej strukturze do kolekty mszalnej – poprzedzona jego zachętą do modlitwy i przeznaczoną na to chwilą milczenia²⁶. Dalej rozpoczyna się liturgia słowa Bożego – dowartościowanego w nowych obrzędach, zwłaszcza w celebracji wspólnotowej²⁷. Oprócz dwóch wzorów liturgii słowa można wybrać również teksty czytań ze wspomnianego czwartego rozdziału *Obrzędów*, jakkolwiek można wybrać nawet jeszcze inne czytania (spoza rytuału), w zależności od rodzaju i charakteru zgromadzenia wiernych²⁸. Po odczytaniu Ewangelii, która mogła być poprzedzona innymi czytaniem i śpiewem psalmu, następuje homilia. Powinna być ona związana tematycznie z czytaniem biblijnym, umożliwiać zrozumienie i przyjęcie Bożego słowa oraz aktualność Chrystusowej nauki²⁹. We wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym znajdziemy m.in. wskazanie, aby w homilii przypomnieć o społecznym charakterze „łaski i grzechu, wskutek czego akty pojedynczych chrześcijan w jakiś sposób wpływają na całe Ciało Kościoła”³⁰. Nie bez znaczenia są występujące w czasie całej celebracji chwile milczenia³¹. Najistotniejsza z nich jest ta, którą należy podjąć po homilii, a która ma sprzyjać dokonaniu rachunku sumienia i wzbudzeniu szczerego żalu za grzechy. Kapłan, diakon albo posługujący może też dopomóc wiernym, podsuwając krótkie wezwanie lub odpowiednią modlitwę litanijną³².

Właściwy obrzęd pojednania rozpoczyna się „spowiedzią powszechną”, w której chodzi nie o wyliczanie poszczególnych grzechów uczestników liturgii, lecz o uznanie faktu zgrzeszenia przeciw Bogu i bliźniemu³³. Następnie proponowana jest modlitwa litanijna (względnie odpowiednia pieśń) według jednego z dwóch wzorów, zawsze zakończona wspólnym odmówieniem Modlitwy Pańskiej oraz modlitwą końcową kapłana. Kapłani, którzy z zasady od samego początku powinni uczestniczyć w tej liturgii³⁴, po odmówieniu Modlitwy Pańskiej udają się do konfesyjonałów i wówczas podchodzą do nich penitenci, którzy chcą wyznać grzechy³⁵. Przedtem „należy ich pouczyć, że mają spowiadać się bez formuły pozdrowienia i dialogu wstępnego z indywidualnej spowiedzi, a po określeniu swego stanu i podaniu czasu ostatniej spowiedzi, penitent wyznaje swoje grzechy”³⁶. Wyznanie dobrze jest ograniczyć do tego, co ściśle potrzebne. Dialog uwzględniający potrzeby penitenta nie może dominować w tej formie sprawowania sakramentu, ponieważ obrzęd

²⁶ Por. OP, 51.

²⁷ Por. H. Sobeczko, *Zmarnowana szansa? Refleksje nad wspólnotowym obrzędem sakramentu pokuty*, w: *Sakrament pokuty wobec problemów współczesności*, red. K. Głombik, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2011, 114; P. Kulbacki, *Sakrament pokuty i pojednania w przywracaniu i pielęgnowaniu chrześcijańskiej wolności*, w: *Victimae paschali laudes*, dz.cyt., 163.

²⁸ Por. OP, 73; por. OP, 24.

²⁹ Por. D. Kwiatkowski, *Obrzęd pojednania...*, art.cyt., 187.

³⁰ Por. OP, 25.

³¹ Zob. D. Kwiatkowski, art.cyt., 188n.

³² Por. OP, 54.

³³ Por. D. Kwiatkowski, art.cyt., 192.

³⁴ Cz. Krakowiak, *Koncelebracja liturgii sakramentów świętych*, w: *Victimae paschali laudes...*, dz.cyt., 218.

³⁵ Por. OP, 28.

³⁶ H. Sobeczko, dz.cyt., 120.

nie powinien się zbyt przeciągać. Pomocą do obudzenia żalu będą natomiast śpiewy i wspólne modlitwy. Należy więc zwrócić uwagę, że ściśle obowiązuje wyznanie grzechów ciężkich, a z grzechów powszednich lepiej wyznawać tylko te, z których przewiduje się konkretną możliwość poprawy³⁷. Po wyznaniu grzechów przez penitenta kapłan w razie potrzeby udziela mu upomnienia i zachęty³⁸, choć przynajmniej w części funkcję tę mogła już pełnić wcześniejsza homilia. Po spowiedzi następuje jeszcze wspólne uwielbienie Boga za Jego miłosierdzie, do którego wzywa kapłan przewodniczący obrzędowi. Także tutaj wspólne uwielbienie „pozwala spowiednikom pominąć te elementy obrzędu, które podczas indywidualnej spowiedzi posiadają charakter uwielbienia”³⁹. Na zakończenie kapłan odmawia modlitwę i błogosławi lud. Zgromadzenie zostaje rozesłane znamionnymi słowami akcentującymi dar przebaczenia: „Pan odpuścił wam grzechy. Idźcie w pokój”⁴⁰, podobnie jak w przypadku obrzędu pojednania jednego penitenta.

Przywołana powyżej praktyka obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem, niewątpliwie jest wartościowym i pożytecznym narzędziem w duszpasterstwie. Stanowi wyraźną szansę przeżycia prawdy o społecznym wymiarze grzechu oraz pokuty⁴¹. Jest też wyzwaniem – choćby przez wymaganie zapewnienia większej grupie spowiedników, co zgodnie za *Ordo paenitentiae* podkreślają komentatorzy⁴². Mimo to, jak wskazuje doświadczenie, forma ta nie jest wcale powszechnie stosowana i nie ma zbyt wielu zwolenników⁴³. Od zatwierdzenia nowego *Ordo paenitentiae dostosowanego do diecezji polskich* minęło już prawie czterdzieści lat, a jednak forma ta jest nadal traktowana jako nowy pomysł i często napotyka na opór środowisk niechętnych zmianom, przyzwyczajonych wyłącznie do tradycyjnych form spowiedzi. Niektórzy wskazują jako przyczynę na zbyt ni indywidualizm i brak należytej i pogłębionej formacji kapłanów i wiernych⁴⁴.

Pojawia się zjawisko, iż w „praktyce duszpasterskiej czasem miesza się wspólnotowy obrzęd sakramentalny z nabożeństwami pokutnymi”⁴⁵. Wciąż często można się spotkać z nabożeństwem eucharystycznym, któremu towarzyszy spowiedź. Praktyka, w której sakrament pojednania jest sprawowany w tym samym kościele równolegle do adoracji Najświętszego Sakramentu nie jest zakazana. Jednak nie jest to już

³⁷ Por. S. Moysa, *Sakrament pokuty w dziejach i nauczaniu Kościoła*, w: *Grzech i nawrócenie a sakrament pokuty*, red. Z. Perz, Warszawa: Bobolanum, 1999, 126

³⁸ Por. H. Sobeczko, *Zmarnowana szansa?...*, dz.cyt., 120; B. Mokrzycki, *Kościół w oczyszczeniu*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986, 60.

³⁹ P. Greger, *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Bielsko-Biała: Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego, 2000, 351–352; por. T. Syczewski, *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, w: *Wezwani do nawrócenia...*, dz.cyt., 309.

⁴⁰ OP 60.

⁴¹ Por. B. Mokrzycki, dz.cyt., 58.

⁴² Por. OP 22; ReP 32; B. Mokrzycki, dz.cyt., 58; P. Greger, dz.cyt., 308; T. Syczewski, art.cyt., 390; H. Sobeczko, dz.cyt., 120; D. Kwiatkowski, art.cyt., 195, 200; P. Kulbacki, art.cyt., 170; tenże, *Liturgia w formacji człowieka ku wolności. Studium w świetle myśli i dzieła ks. Franciszka Blachnickiego*, Lublin: Polihymnia, 2013, 373.

⁴³ Por. P. Greger, dz.cyt., 397.

⁴⁴ H. Sobeczko, dz.cyt., 120.

⁴⁵ Tamże, 121.

wspólnotowa liturgia sakramentu pokuty, tylko spowiedź indywidualna odbywana równolegle do nabożeństwa eucharystycznego. Jest wielu obrońców praktycznych korzyści takiego dołączania adoracji do spowiadania, jakkolwiek nie zastąpią one korzyści wyższej – kiedy posługujemy się bez wątpliwych „ulepszeń” obrzędem pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem, który najpełniej podkreśla wspólnotowy wymiar sakramentu. Zdarzają się i takie eksperymenty, w których duszpasterz dokonuje własnych modyfikacji – np. usiłując dołączyć adorację Najświętszego Sakramentu do wspólnotowego obrzędu sakramentu pokuty. Nie jest jednak poprawne nazywanie takiego tworu w dalszym ciągu liturgią sakramentu w formie wspólnotowej. Kiedy wszyscy uczestniczymy w liturgii sakramentu pokuty, powinniśmy najpierw rozpoznawać Chrystusa prawdziwie obecnego w tym sakramencie⁴⁶, a nie w wystawionej do adoracji Hostii, choć jest to „obecność najwyższego stopnia”⁴⁷. Podobnie z tego właśnie powodu Kościół po ostatnim soborze zrezygnował z wystawienia Najświętszego Sakramentu towarzyszącego sprawowaniu Mszy Świętej⁴⁸.

Z pewnością nie można wprowadzać nowych zwyczajów na siłę, lecz stopniowo i cierpliwie przekonując do nich w katechezie sakramentalnej⁴⁹. Bez formacji i refleksji – czyli duchowego pogłębienia – wszelka celebracja pozostanie czymś zewnętrznym, co szybko się ulatnia. Dlatego sama zmiana formy nie przynosi automatycznie odnowy, a może wręcz spychać nas coraz bardziej w płyciznę – jak zauważył kard. Joseph Ratzinger⁵⁰. Nieodzowne jest dotarcie z taką pogłębiającą katechezą do młodego pokolenia, a tu sytuacją nader dogodną takiej praktyki poprzedzonej katechezą wydają się różnego rodzaju rekolekcje młodzieżowe. Tej formy sprawowania sakramentu pojednania nie należałoby więc wykluczać z normalnego życia parafialnego, choć najlepiej nadaje się dla niewielkich grup o pewnym religijnym uświadomieniu⁵¹. Tak też wskazuje Konferencja Episkopatu Polski: „«Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem» [...] można stosować podczas rekolekcji, dni skupienia oraz spowiedzi niewielkich grup wiernych”⁵². Jednym z prekursorów wspólnotowych celebracji sakramentu pokuty i pojednania był ks. Franciszek Blachnicki. W czasie rekolekcji oazowych w 1974 r. w Krościenku nad Dunajcem przygotował i przeprowadził taką celebrację, a widząc jak głęboko została przeżyta przez uczestników, postulował stosowanie jej we wspólnotach parafialnych⁵³. Do dzisiaj np. w ramach rekolekcji oazowych wspomniana forma liturgii sakramentu pokuty jest z powodzeniem praktykowana jako właściwa i zrozumiała. Osobista praktyka duszpasterska autora potwierdza, że młodzież ceni sobie proste

⁴⁶ Por. KL 7.

⁴⁷ *Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1985, nr 59.

⁴⁸ Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum misterium*, nr 61, AAS 59 (1967), 571.

⁴⁹ Por. P. Greger, dz.cyt., 352, 358–365; S. Araszczyk, *Formy celebracji sakramentu pokuty*, w: *Wezwani do nawrócenia...*, dz.cyt., 371.

⁵⁰ J. Ratzinger, *Nowa pieśń dla Pana*, Kraków: Znak, 1999, 240.

⁵¹ S. Moysa, art.cyt., 126.

⁵² OP, 38*.

⁵³ Por. P. Kulbacki, *Liturgia w formacji...*, dz.cyt., 373n.

wyjaśnienie, zwykle w ramach wprowadzenia, ukazujące analogię między ich typowym udziałem w spowiedzi a wspólnotową celebracją, w której właśnie uczestniczą. Tym bardziej staje się dla nich zrozumiały społeczny wymiar sakramentu. Bardzo istotny jest także czynny udział zgromadzenia, które sprawuje liturgię, włączając się w aklamację, śpiewy, gesty i postawy ciała⁵⁴. W mniejszych grupach, po liturgicznym przygotowaniu, każdy z uczestników w naturalny sposób podejmuje i wypełnia właściwe dla niego funkcje w ramach wspólnotowej celebracji sakramentu⁵⁵.

3. NABOŻEŃSTWA POKUTNE W OBRZĘDACH POKUTY

Nabożeństwo pokutne można opisać przez pewną analogię. Otóż w ramach Mszy Świętej występuje ściśle z nią zintegrowana liturgia słowa. Znanie są nam także nabożeństwa słowa Bożego i choć nie są one prostym wyłączeniem liturgii słowa ze sprawowanej liturgii Mszy Świętej, to jednak wyraźnie zachowują podobieństwo formy i tę samą strukturę. Podobnie nabożeństwo pokutne ma tę samą strukturę co liturgia słowa Bożego w ramach liturgii sakramentu pokuty, sprawowanej w formie obrzędu pojednania wielu penitentów⁵⁶. Nie jest jednak tym samym⁵⁷, na co zwraca uwagę *Ordo paenitentiae*, polecając „czuwać, aby te nabożeństwa w opinii wiernych nie mieszały się z sakramentalną spowiedzią i rozgrzeszeniem”⁵⁸. Jakkolwiek pewną pułapką okazuje się mało precyzyjna terminologia, ponieważ trzy punkty dalej te same *Obrzędy pokuty* wydają się zapominać o wcześniejszym postulatcie: „Podczas tych nabożeństw sprawuje się niekiedy sakrament pokuty; wówczas po czytaniach i homilii następują «Obrzędy pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem»”⁵⁹.

Główny pożytek i znaczenie, jakie wnoszą ze sobą nabożeństwa pokutne, to: rozwijanie ducha pokuty, przygotowanie do spowiedzi indywidualnej, wychowywanie dzieci do uświadamiania sobie, czym jest grzech w życiu ludzi i wyzwolenie z niego przez Chrystusa, pomoc katechumenom w nawróceniu oraz – w sytuacji braku kapłana – pomoc w obudzeniu żalu doskonałego płynącego z miłości, który wraz z pragnieniem sakramentalnej pokuty umożliwia odzyskanie łaski Bożej⁶⁰. Nabożeństwo pokutne należy widzieć także w perspektywie pozasakramentalnych form odpuszczania grzechów. Nie chodzi o upraszczające uznanie tych nabożeństw za jedną z form pojednania⁶¹. Dla chrześcijanina sakrament pokuty jest bowiem – jak pisze papież Jan Paweł II – „zwyczajnym sposobem otrzymania przebaczenia i odpuszczenia grzechów ciężkich, popełnionych po chrzcie”⁶², a „odnowienie obrzędów dokonane

⁵⁴ Por. KL, 30.

⁵⁵ Por. D. Krakowiak, *Koncelebracja...*, art.cyt., 206.

⁵⁶ Por. OP, 36.

⁵⁷ H. Sobeczko, *Zmarnowana szansa?*..., dz.cyt., 119.

⁵⁸ OP, Dodatek II nr 1; por. OP 37.

⁵⁹ OP, Dodatek II nr 4.

⁶⁰ Por. OP, 37.

⁶¹ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, dz.cyt., t. 3, 123.

⁶² ReP, 31.

po Soborze nie dopuszcza tu żadnych złudzeń i zmian idących w tym kierunku”⁶³. Nabożeństwa pokutne, tak jak inne formy modlitwy i czynów pokutnych, należą do pozasakramentalnych form pokutnych, mających charakter głądzenia grzechów powszednich⁶⁴. Temat ewentualnego przyznania nabożeństwom pokutnym charakteru sakramentalnego jest żywo dyskutowany w środowisku teologów⁶⁵.

Obrzędy pokuty zawierają dwa wzory nabożeństw pokutnych przeznaczonych na okres Wielkiego Postu, jeden na okres Adwentu, trzy wzory tzw. „ogólne”, a także po jednym dla dzieci, młodzieży oraz chorych⁶⁶. W każdym przypadku zawierają one pewne stałe elementy⁶⁷: wprowadzenie, modlitwę rozpoczynającą (oprócz wzoru dla dzieci), czytania, homilię, rachunek sumienia, akt pokutny, Modlitwę Pańską (z wyjątkiem pierwszego wzoru na okres Wielkiego Postu), modlitwę na zakończenie (oprócz wzoru dla młodzieży) i błogosławieństwo. Jak widać, są to elementy występujące w tej samej kolejności również w obrzędzie pojednania wielu penitentów. Inne propozycje nabożeństw pokutnych możemy znaleźć w podręcznikach liturgiki⁶⁸. Być może jedną z przeszkód wpisania na stałe w nasze religijne praktyki udziału w nabożeństwach pokutnych jest pragmatyczne podejście zabieganego dziś człowieka. Dotyczy to części wiernych, którzy chcą mieć już tylko za sobą spowiedź, na którą i tak z trudem znajdują czas, przez co rozwijanie ducha pokuty schodzi na dalszy plan. Dotyczy to niekiedy i księży, jeśli, patrząc w doraźnej perspektywie, widzą tylko parafian, którymi trzeba by zająć się na nabożeństwie, a potem i tak zebrać ich jeszcze raz, i z kolei dopiero spowiadać. Mimo wyraźnej zachęty w *Ordo paenitentiae*, by urządzać nabożeństwa pokutne kilka razy w roku, zwłaszcza w okresie Wielkiego Postu, dostosowując je do danej wspólnoty⁶⁹, wydaje się, że wezwanie to pozostało prawie w ogóle bez echa w praktyce duszpasterskiej w parafiach – mimo, że można odnaleźć wiele zachęt biskupów i synodów do ich rozpowszechniania, ożywiania i przypominających o ich pożytku i znaczeniu⁷⁰. Wskazuje się także na potrzebę wykorzystania ich w formacji młodzieży na drodze dojrzewania w wierze⁷¹.

4. DOSTOSOWANIE OBRZĘDÓW POKUTY I WZORÓW NABOŻEŃSTW POKUTNYCH DLA MŁODZIEŻY

Wspomniane wcześniej rekolekcje dla młodzieży stwarzają pewną szansę zaistnienia w praktyce obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowie-

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań: Pallottinum, 2002, nr. 1434–1439; P. Kulbacki, *Liturgia w formacji...*, dz.cyt., 370, 490n; tenże, *Sakrament pokuty...*, art.cyt., 163.

⁶⁵ Zob. P. Greger, *Percepcja obrzędów...*, dz.cyt., 336–343.

⁶⁶ OP Dodatek II 1–73.

⁶⁷ Por. OP 36.

⁶⁸ Po trzy wzory na adwent i wielki post oraz jeden wzór ogólny zostały podane w: B. Mokrzycki, *Kościół w oczyszczeniu...*, dz.cyt., 155–217.

⁶⁹ Por. OP, 40.

⁷⁰ Por. P. Greger, dz.cyt., 398–401.

⁷¹ Por. tamże, 401.

działaniem, jak i nabożeństwa pokutnego. Niektórzy dorośli, zwłaszcza starsi, nie są entuzjastami wspólnotowych celebracji sakramentu pokuty, tłumacząc, że „podczas rekolekcji oni chcieliby Mszę Świętą”. Mówią to bardzo szczerze i po prostu byłoby posądzenie ich o brak pobożności. Samo pragnienie Mszy Świętej jest już cenne, a rozbudzanie go jest przecież jednym z duszpasterskich priorytetów. Jednak działanie Pana Boga w liturgii i sakramencie nie ogranicza się wyłącznie do Eucharystii, dlatego właśnie warto celebrować liturgie także innych sakramentów – w tym sakramentu pokuty i pojednania – tak, aby czytelne znaki zbliżały nas do Boga.

Młodzież natomiast nie ma jeszcze takiego przywiązania do określonej formy rekolekcji. Chętniej też przyjmuje formy nowe, zwłaszcza w prosty sposób wyjaśnione, nawet jeśli postrzega je głównie w kategoriach urozmaicenia. Dziś pierwszym problemem będzie już samo zachęcenie młodych ludzi do przyjścia na rekolekcje. Ich obecność jest zatem jakimś osiągnięciem i szansą, której zmarnowanie byłoby poważną stratą. Stąd wręcz konieczność dostosowania treści i swego rodzaju profilowania wspólnotowej celebracji sakramentu pokuty oraz nabożeństw pokutnych. *Obrzędy pokuty* przewidują jeden z wzorów nabożeństw pokutnych jako przeznaczony dla młodzieży⁷². Nie wystarczy jednak ograniczyć się do otwarcia rytuału na właściwej stronie i „przerobienia” konkretnej wersji. Nastolatkom i ich starsi koledzy są wymagającymi odbiorcami. Należałoby raczej za każdym razem prowadzić nabożeństwo według wzoru zamieszczonego w księdze liturgicznej, ale z uwzględnieniem specyfiki danej grupy⁷³. Ideałem jest, jeśli przynajmniej niektóre młode osoby uda się zaangażować zarówno do posługi w trakcie nabożeństwa, jak i w jego przygotowanie. Wyraźnie o tym mówi księga liturgiczna, stwierdzając: „nabożeństwo pokutne należy przygotować z młodzieżą w ten sposób, że ona razem z celebransem wybiera lub układa teksty i pieśni. Spośród niej należy wybrać lektorów, śpiewaków lub scholę”⁷⁴. Daje im to poczucie współodpowiedzialności za wydarzenie, w które się angażują, a przekonuje także tych, którzy chcieliby pozostać wyłącznie odbiorcami.

Oczywiście dostosowanie według wzoru nie oznacza, że wszystkie teksty należy układać od nowa. Nie oczekuje się od każdego przewodniczącego liturgii nadzwyczajnej twórczości, ani tym bardziej mniemania, że sam wszystko ujmie trafniej. Przyglądając się schematowi nabożeństw, wyraźnie widać, w których stałych elementach umożliwia się zmiany, pośrednio do nich zachęcając.

We wzorze nabożeństwa pokutnego dla młodzieży, zatytułowanym *Odnowa życia zgodnie z powołaniem chrześcijańskim*, na wprowadzenie proponuje się pozdrowienie zgromadzonych zaproponowanymi „lub podobnymi słowami” oraz pieśń, której temat określono, choć można wykorzystać przygotowany psalm responsoryjny⁷⁵. Tekst modlitwy rozpoczynającej nabożeństwo nie został opatrzony zachętą do opra-

⁷² OP, Dodatek II, nr 54–61.

⁷³ Por. OP, Dodatek II, nr 3.

⁷⁴ OP, Dodatek II, nr 54.

⁷⁵ OP, Dodatek II, nr 55.

cowania alternatywnego tekstu⁷⁶. Ważniejsze bowiem od prywatnej twórczości będzie wejście w głąb treści modlitw zawartych w zatwierdzonej księdze liturgicznej, wybranych czy inspirowanych tym, co najcenniejsze w duchowej tradycji Kościoła. Nie znaczy to jednak, że w nabożeństwie dla młodzieży, nie możemy wykorzystywać modlitw z innych wzorów nabożeństw pokutnych, np. z wzoru na Wielki Post). To samo dotyczy modlitwy końcowej, której zabrakło akurat w wersji dla młodzieży (wbrew wskazaniom z wprowadzenia teologicznego i pastoralnego)⁷⁷. Czytania biblijne dobrane są oczywiście pod kątem tematu nabożeństwa, należałoby je zatem wybrać na nowo przy zmianie tematu⁷⁸. Pomędzy nimi możliwa jest pieśń lub zachowanie przez chwilę milczenia. Jeśli chodzi o homilię *Obrzędy pokuty* ograniczają się do bardzo skromnej sugestii danego tematu⁷⁹. Przy rachunku sumienia podkreślona jest konieczność „chwili ciszy, aby każdy uczestnik mógł zrobić rachunek sumienia w sposób bardziej osobisty”⁸⁰. Poprzedza go wersja wspólnie prowadzonego rachunku sumienia, do której można użyć jednego z wzorów z Dodatku III⁸¹. Nie da się ukryć, że każdy z wspomnianych wzorów w niewielkim stopniu podejmuje problematykę zajmującą młodzież. Jest to bardzo widoczne przy rachunku sumienia dla młodzieży, gdyż język, jakim posługują się młodzi, potrafi bardzo szybko się dezaktualizować, a zakres problemów wyraźnie się zmienia w życiu dorosłym. Nie przykładając do tego wagi i posługując się np. stałym ulubionym schematem rachunku sumienia, słowa mające budzić sumienia trafią w pustkę. Można wprawdzie „posłużyć się także innymi, zatwierdzonymi przez władzę kościelną, rachunkami sumienia znajdującymi się w różnego rodzaju modlitewnikach”⁸², jakkolwiek, zdaniem autora niniejszego opracowania, każdy duszpasterz powinien być w stanie samodzielnie właściwie ocenić wartość takiego rachunku sumienia, a nie trudno dziś znaleźć dobre, aktualne propozycje. Omawiany wzór nabożeństwa pokutnego dla młodzieży ma przypisaną jedną wersję aktu pokutnego⁸³; w *Obrzędach* znajdują się też inne wersje, które różnią się zależnie od wzoru nabożeństwa. Każda z nich zwykle przypomina jedną z form aktu pokuty z Mszy Świętej: *Confiteor* czy tropy. Może też być zastosowane pokropienie, na wzór aspersioni mszalnej⁸⁴, czy zaproponowana w obrzędzie forma litanijna. Choć wprost nie ma wskazań co do zmiany, powszechnie uważa się, że nie byłoby błędem zaczerpnięcie odpowiedniej formy z innego wzoru czy w przypadku modlitwy litanijnej i tropów – ułożenie własnych wezwań, tak jak dopuszcza to Mszał rzymski w akcie pokuty opartym na tropach⁸⁵. Po akcie pokutnym następuje wspólne odmówienie Modlitwy Pańskiej, a na koniec błogosławieństwo.

⁷⁶ OP, Dodatek II, nr 56.

⁷⁷ Por. OP, 36.

⁷⁸ OP, Dodatek II, nr 57.

⁷⁹ OP, Dodatek II, nr 58.

⁸⁰ OP, Dodatek II, nr 59.

⁸¹ OP, Dodatek III, nr 1–3.

⁸² T. Syczewski, art.cyt., 393.

⁸³ OP, Dodatek II, nr 60.

⁸⁴ OP, Dodatek II, nr 13; zob. P. Kulbacki, *The memory of baptism in the introductory rites of the Holy Mass*, RT 62 (2015), z. 8, 57–70.

⁸⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, wydanie drugie, poszerzone, Poznań: Pallottinum, 2010, 6*.

W archidiecezji warszawskiej w praktyce wykorzystanie nabożeństw pokutnych dla młodzieży najczęściej można spotkać w ramach rekolekcji szkolnych prowadzonych przez grupę kleryków pod kierunkiem diakona. Można wówczas jednego dnia wybrać fragmenty biblijne, dać możliwość wcześniejszego zapoznania z nimi i zrozumienia, a może nawet przeznaczyć chwilę czasu w małych grupach na refleksję i ewentualne dzielenie osobistym odbiorem tekstów Pisma Świętego. Wtedy następnego dnia, już na nabożeństwie słowa Bożego, uczniowie usłyszą znajome słowa, a na swoje wnioski będą mogli spojrzeć w świetle homilii. W tej samej diecezji w Ruchu Światło-Życie młodzież w ramach swojej formacji uczestniczy w szczególnych rekolekcjach towarzyszących przeżywaniu Triduum Paschalnego. Praktyką ostatnich lat, rano w Wielki Czwartek – w nawiązaniu do starożytnej tradycji⁸⁶ – w plan pierwszego dnia rekolekcji włączono także udział w nabożeństwie pokutnym, prowadzonym na podstawie wzorów proponowanych w *Obrzędach pokuty*.

Wszystko, co zostało powiedziane o adaptacjach odnoszących się do nabożeństw pokutnych, dotyczy pośrednio także wspólnotowej celebracji sakramentu pokuty. Zapis z księgi liturgicznej sugeruje bowiem, iż jeżeli podczas nabożeństwa pokutnego sprawuje się sakrament pokuty, staje się ono *de facto* obrzędem pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem⁸⁷. Może tylko dodatkowym dostosowaniem, bardziej właściwym sakramentowi pokuty, jest wybór jednej z uroczystych formuł błogosławieństw⁸⁸.

5. TEMATYKA HOMILII PODCZAS CELEBRACJI DLA MŁODZIEŻY

Należy powrócić jeszcze do zagadnienia treści homilii występującej po czytaniach biblijnych we wspólnotowej celebracji sakramentu pokuty, jak i w nabożeństwie pokutnym. Ogólnym wzorem, nie tylko zresztą dla młodzieży, są według *Obrzędów pokuty* Ojcowie Kościoła i pisarze kościelni, którzy „pomagają wspólnocie i jednostkom do prawdziwego poznania grzechu i skrucy serca, czyli do nawrócenia”⁸⁹. To właśnie *metanoia* jest celem, o którym nie wolno zapominać, niezależnie od tego komu jest głoszona homilia. Zarazem należy uwzględnić wyraźną specyfikę zarówno pod względem formy, jak i treści homilii skierowanej do młodzieży. Co do formy – często słyszy się powtarzaną zasadę, że do młodych trzeba mówić raczej krótko. Zapewne młodzi jednak potrafią się także na długo zasłuchać, byle podawać zdrową i świeżą naukę, zrozumiałym językiem, niekoniecznie upodabnianym do młodzieżowego żargonu. Jeśli chodzi o treść – tematyki istotnie poruszającej młodych ludzi nie pozna się bez dobrego kontaktu z nimi, otwarcia i życzliwości. Oczywiście jest pewien obszar tematów zwykle ważnych dla młodzieży. Można tu

⁸⁶ Zob. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 2: *Liturgia i czas*, Poznań: Pallottinum, 1991, 65; P. Kulbacki, *Sakrament pokuty...*, art.cyt., 161.

⁸⁷ Por. OP, Dodatek II, nr 4.

⁸⁸ OP, 220-222.

⁸⁹ OP, 36.

wymienić niektóre: miłość, relacje z najbliższymi – rodzicami oraz rówieśnicze, ich pasje i związane z nimi sukcesy, osobiste niepowodzenia, odważne plany na przyszłość, ideały, aktualnie popularne aktywności, poszukiwanie swojego miejsca – powołania, pytania o sens przestrzegania poszczególnych przykazań czy pewnych tradycji. W świetle jednak spraw, którymi żyją młodzi, trzeba dotknąć spraw fundamentalnych: konieczności wyzwolenia z grzechu, którego skutki dotyczą każdego, a prawo grzechu walczy w nas przeciw Bogu⁹⁰. Dobrze jest też mówić od strony pozytywnej o radości właściwej czystemu sercu, pięknie powołania do wolności i szanse na zwycięstwo, czyli głosić dobrą nowinę o zbawieniu w Chrystusie. Nie sposób w jednej homilii omówić wszystkiego. Często po wstępnym wyborze czytań biblijnych i ich przemodleniu okazuje się, że to właśnie słowo Boże wskazuje dokładny zakres tematu, jaki w danym dniu należy podjąć z konkretną grupą młodzieży.

6. ZAKOŃCZENIE

Analiza *Obrzędów pokuty*, szczególnie *Wprowadzenia teologicznego i pastoralnego*, jak i stanu faktycznego wprowadzania w życie odnowionych form sakramentu pokuty i nabożeństw pokutnych potwierdza możliwość i potrzebę ich powszechnego i wiernego zastosowania. Zdając sobie sprawę z realnie istniejących przeszkód, np. w starszym pokoleniu, tym wyraźniej widać szansę pastoralną realizowania wspomnianych form pokuty z młodzieżą, która zwykle jest bardziej otwarta na to, co nowe i oczekująca czytelnych znaków, zrozumiałych dzięki ich wyjaśnieniu. Różnego rodzaju rekolekcje (np. szkolne) stwarzają tu dobrą okazję do praktykowania zarówno wspólnotowej liturgii sakramentu pokuty i pojednania, jak i nabożeństw pokutnych. Praktyki wymagającej dobrego przygotowania celebracji – jeżeli to możliwe, przy współudziale młodzieży – zwłaszcza dostosowania jej do odbiorcy z zachowaniem wierności istotnym elementom wzoru. Taka praktyka nieuchronnie prowadzi młodych ludzi do uczenia się właściwego przeżywania sakramentu pokuty oraz pielęgnowania i formowania ducha pokuty. Zatem „nowe wino” odnowionych *Obrzędów pokuty* – jeśli można się tak wyrazić – należy tym bardziej „nalewać do nowych bukłaków” oznaczających ludzi młodych. Słowa Pana Jezusa nie powinny być jednak opacznie rozumiane jako wykluczające osoby w podeszłym wieku. Chodzi bowiem także o młodość ducha, a jeszcze pełniej o „nowego człowieka” – człowieka, który świadomie przyjął Jezusa, jako swojego Pana i Zbawiciela i stara się prowadzić życie poddane Duchowi Świętemu. Nowy człowiek rozumie potrzebę *metanoi* i pragnie nieustannie się nawracać. Dlatego osoby zaangażowane w różne ruchy odnowy Kościoła, niezależnie od wieku, zwykle bez oporów przyjmują odnowioną formę *Obrzędów pokuty*.

⁹⁰ Por. OP, Dodatek II, nr 58.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła

Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1996.
Jan Paweł II, *Adhortacja Reconciliatio et paenitentia* (2 XII 1984).

2. Literatura

- Greger P., *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Bielsko-Biała: Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego, 2000.
- Kulbacki P., *Liturgia w formacji człowieka ku wolności. Studium w świetle myśli i dzieła ks. Franciszka Blachnickiego*, Lublin: Polihymnia, 2013.
- Kulbacki P., *Sakrament pokuty i pojednania w przywracaniu i pielęgnowaniu chrześcijańskiej wolności*, w: *Victimae paschali laudes*, red. J. Kumala, Licheń Stary: Salvatoris Mater, 2012, 155–172.
- Kwiatkowski D., *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, w: *Victimae paschali laudes*, red. J. Kumala, Licheń Stary: Salvatoris Mater, 2012, 173–202.
- Mokrzycki B., *Kościół w oczyszczeniu*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986.
- Sobeczko H., *Zmarnowana szansa? Refleksje nad wspólnotowym obrzędem sakramentu pokuty*, w: *Sakrament pokuty wobec problemów współczesności*, red. K. Glombik, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2011, 113–122.
- Syczewski T., *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2009, 389–398.

CELEBRATION OF THE SACRAMENT OF PENANCE AND PENITENTIAL SERVICE IN YOUTH RETREATS

Summary

Contemporary *Rites* put forward three forms of celebration of the sacrament of penance and reconciliation. The intention of *Rites of penance* in a renewed form was to demonstrate the nature and effect of the sacrament of penance more clearly and to show their social dimension. This is best expressed by the second way of celebration – the rite of reconciliation of many penitents with individual confession and absolution. It helps to understand better a social dimension of sin and forgiveness. In comparison to the first form – the rite of reconciliation of one penitent with individual confession and absolution – we can see how the same elements of penance which are expressed in analogous signs stress a social character of the sacrament. A communal form of the sacrament of penance seem to be underestimated and it is hard to speak about it common usage. Against a background of this reluctance and sometimes of some arbitrariness in the practice of communal penitential celebration we must stress the necessity of sacramental catechesis. Youth retreats are the opportunity to change this situation as during them this form of celebration is often applied.

The Penitential Rites include nine models of penitential services and demonstrate their benefit and significance in their theological and pastoral aspects. One can observe a distinct analogy with the penitential rite for many penitents with individual confession and absolution although they are different in their nature. Youth retreats give opportunity to revive the practice of those services. It is necessary to prepare the celebration well. It is particularly important to adapt the content (subjects) and form to recipients and, if possible, to involve the young in the co-creation of the celebration.

Key words: sacrament of penance and reconciliation, penitential service, rite of penance, retreat, youth